

Factotum Ve Paterson Filmlerinde Ahlaksal Öznenin Kurulumu¹

Sedat ÇAĞLAR²

Özet

Michel Foucault'da etik, bireyin kendisiyle olan ilişkisi sonucunda kendisini davranışlarının ahlaksal öznesi olarak kurması biçiminde ele alınır. Bireyin kendisi ile olan ilişkilerinin açığa çıkarılması için Foucault, kendilik kaygısı incelemelerine başvurur. Kendilik kaygısı temelde kendine özen gösterme ilkesine dayanan, bireyin beden ve ruhen kurduğu bir kendilik ilişkisini kapsar. Antikçağda bir kültür olarak var olan kendilik kaygısı, aynı zamanda toplum yaşayışı içinde başkalarıyla olan ilişkilerle birlikte, bir etkileşim içinde gerçekleşir. Çalışmada, kendi edebi söylemleri yoluyla bilinçli bir var olma çabası içinde olan karakterlerin hikâyesini anlatan *Factotum* ve *Paterson* adlı filmler ele alınmıştır. Chinaski ve Paterson adlı kahramanların kendilerini gerçekleştirmek adına kendileriyle nasıl bir ilişki kurdukları, kendilerini nasıl davranışlarının etik birer özneleri haline getirdikleri kendilik pratikleri aracılığıyla incelenmiştir. Kendilik kaygısının toplumsal boyutu, başkalarıyla olan ilişkiler, hikâyelerde kahramanların yakın ilişki içinde oldukları insanlar ve çalışma hayatları ile birlikte iktidar ilişkileri başlığı altında ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Michel Foucault, Etik, Kendilik Kaygısı, İktidar İlişkileri, Özgürlük, Factotum, Paterson.

Establishment Of The Moral Subject In Factotum And Paterson Films

Abstract

Ethics in Michel Foucault, handled in its form that to set up oneself as the moral subject of one's behaviour as a result of the individual's relationship with oneself. In order to reveal the individual's relations with oneself, Foucault apply to self-anxiety studies. The self-anxiety that essentially based on the principle of self-attention, involve self-relations that individual set up physically and mentally. The

¹ Bu çalışma Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo Televizyon ve Sinema Ana Bilim Dalı yüksek lisans programında Prof. Dr. Zakir Avşar danışmanlığında Sedat Çağlar tarafından başarıyla tamamlanan "Sinemada İktidar İlişkileri: Factotum ve Paterson Filmlerinin Eleştirel Söylem Çözümlemesi" başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

² Arş. Gör. Bursa Teknik Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo Televizyon ve Sinema Bölümü, sedat.caglar@btu.edu.tr

Çağlar

self-anxiety that exists as a culture in antiquity also together with relations with others in the life of society, actualize in an interaction. In this study, Factotum and Paterson movies, which tell the story of characters who are trying to make a conscious existence effort through their own literary discourses, are discussed. Characters that named Chinaski and Paterson how formed a relationship with themselves in order to realize themselves, and how they made turn into the ethical subjects of their behavior were examined through the self-practice. Social dimension of self-anxiety, relations with others, the people that had close relationship with heroes in stories, it is discussed under the title of power relations together with their working lives.

Key Words: Michel Foucault, Ethics, Self-Anxiety, Power Relations, Freedom, Factotum, Peterson.

Giriş

Michel Foucault'nun çalışmalarının *bilgi sistemleri*, *iktidar biçimleri* ve *kendilik ilişkisini* kapsayan üç büyük çözümleme alanı içinde gerçekleştiği görülür. Bu alanlarda incelemeler yaparken kullandığı yöntemleri Foucault; *arkeoloji*, *soybilim* ve *etik* olarak adlandırmıştır. *Arkeoloji* ve *soybilim*, Foucault'nun doğruluk ve iktidar kavramlarını sorunsallaştırırken oluşturduğu çözümleme alanlarına karşılık gelir. Foucault, doğruluk kavramı ile; ifadelerin oluşması kuralı, kategorize edilişi, dolaşıma sokulması ve işlev görmesi adına düzenlenmiş olan yargı biçimlerinin tamamının anlaşılması gerektiğini ifade eder. Sonraki aşamada sorun, doğruluğun bir düzen halinde işleyişi olarak ele alınır. Doğruluğun düzeni Foucault için, doğruluğun dairesel bir biçimde, kendisini oluşturan ve destekleyen iktidar sistemlerine; kendisinden bir sonuç olarak ortaya çıkan ve süreklilik arz eden iktidar etkilerine bağlı olması olarak anlaşılır. (Urhan, 2010: 249). Böylece *arkeoloji* ile, söylemsel pratiklerin hangi kurallar içinde olduğu ve dönüştüğü araştırılarak bu pratiklerin düzeyi belirlenmeye çalışılır. *Soybilimde* yapılan, söylemsel pratiklerin iktidar güçleri ve ilişkileri içinde, onlara bağlı olarak ele alınmasıdır. Bu çalışmanın eksenini oluşturan *etik* ise, insanın kendi kendisiyle olan ilişkisinin incelenmesini içeren araştırma alanını ifade eder (Urhan, 2013: 20).

Foucault'ya göre etik, ahlaka ilişkin çalışmaların bir ögesi olarak insanın kendi kendisiyle olan ilişkisinin incelenmesidir. Ahlak, bireylerin ahlak kanunu tarafından kendilerine dayatılan kurallar karşısında, doğru olarak kabul edilebilecek gerçek davranışlarını içerir. Ahlak kanunu ise Foucault için, hangi davranışların yasak, hangilerinin serbest ya da zorunlu olduğunun, farklı davranışlara olumlu ya da olumsuz farklı değerler yüklenmesi yoluyla gösterildiği genel davranış kurallarının buyrulmasıdır. Foucault, ahlak kanununun ve onunla

ilişkili olarak ortaya çıkan bireyin gerçek davranışının önemini yadsımadan, bireyin kendini eylemlerinin ahlaksal öznesi olarak kurduğu etiğin incelenmesini önemser (Urhan, 2010: 258, 259).

Kendilik kaygısı, Yunan ve Roma dünyasında bireysel özgürlüğün ve bir ölçüde yurttaş özgürlüğünün etik olarak düşünülmesi biçiminde gerçekleşir. Yunanlılar ve Romalılar; doğru davranmanın, özgürlüğü hayata geçirirken bunu doğru bir şekilde uygulamanın ve bireyin kendini bilmesinin, geliştirmesinin ve aşmasının arzulara hâkim olmak yoluyla gerçekleşebileceğini düşünürlerdi. Antikçağda bireysel özgürlüğün önemi çerçevesinde etik, bilinçli bir özgürlük pratiği olarak insanın kendisi için kaygı duyması ilkesi etrafında biçimleniyordu (Işık, 2014: 106).

Kişilerin kendileri ile kurdukları ilişkiler yoluyla etik öznelere dönüşebilmelerini sağlayan eylemleri uygulama yöntemleri ve etik davranışta bulunmak amacıyla kendini geliştirmek olarak açıklanabilecek *kendilik pratiği*, etik tözün işlenmesi yöntemi olarak tanımlanabilir. Kendine özen gösterme ilkesi temelinde, bir anlamda bir varoluş sanatı olarak gelişen *kendilik kültürünün* bir gereklilik olarak dayanak noktasını oluşturan, gelişmesini sağlayan ve pratiklerini şekillendiren *kendini bilmek* ilkesini Foucault, *kendilik teknolojisi*, *kendilik kültürü*, *kendilik kurulumu* gibi sözcüklerle genişletir. Eski Yunanda kendilik ilişkilerinin gerçekleştirebilmesi için geliştirilen kendilik teknolojileri, bireyin kendisiyle olan ilişkisi açısından ruhsal ve bedensel boyutlarıyla birlikte ele alınır (Işık, 2014: 106).

Foucault, kendisinin öğrenmek istediği şeyin, öznenin hakikat oyunları ve iktidar pratikleri gibi pratikler üzerinden kendini nasıl kurduğu olduğunu söyler. (Foucault, 2016a: 233, 234). Böylece, yönetimselliğin de devreye girmesiyle kendilik, başkalarıyla olan ilişkiler de dâhil edilerek, bireyin kendisi tarafından yönetimi olarak ele alınır (Foucault, 2017a: 259).

Foucault, kendilik tekniklerinin uygulanmasını olanaklı hale getiren şeyin, insanın kendisiyle kurduğu egemenlik ve bilgi ilişkisi olduğunu belirtir. Onun amacı, kendini bilmeyi daha kapsamlı bir sorgulama içinde ele almaktır. Bu kapsamda bireyin kendi üzerinde neyi, nasıl bir çalışma ile yapması gerektiğini sorar. Davranışlarının öznesi olarak; amaçlarını, uygulama alanlarını ve araçlarını kendisinin oluşturduğu edimlerde bulunarak insan kendisini nasıl yönetecektir (Foucault, 2017a: 257).

Bu çalışmanın konusunu, *Factotum* (Hamer, 2005) ve *Paterson* (Jurmusch, 2016) adlı filmlerde geçen hikâyelerdeki ana karakterlerin var olma biçimlerine etki eden hedefleri

Çağlar

doğrultusunda kendileriyle kurdukları ilişkinin incelenmesi oluşturmaktadır. Karakterlerin kendilik ilişkileri, ilişkide içinde oldukları çevreleri ile birlikte ele alınmakta ve çalışmada kendilik ilişkileri mikro iktidar ilişkileri ile birlikte konu edilmektedir.

Çalışmanın amacı, bireyin modern hayat içinde gündelik mücadelesini sürdürürken, bir var olma biçimi olarak kendisi için göstereceği sanatsal bir çabayı nasıl gerçekleştirebileceğini, böylece kendisiyle bu yönde nasıl bir ilişki kurabileceğini araştırmaktır. Modern hayatın toplumsal ilişkileri içinde bireyin kendi kendisiyle, amacı doğrultusunda yeterli bir ilişki kurup kuramayacağı sorunundan hareketle, bu ilişki için yeterli özgürlüğe sahip olup olmadığının bilgisine ulaşılmaya çalışılacaktır. Böylece çalışma, toplumun bütün yapılarını aşağıdan yukarıya doğru saran ve bir ağ biçiminde her türden ilişkinin içinde bulunan iktidar ilişkileri (Işık, 2012: 113) içindeki bireyin kendilik kaygısı çerçevesinde özgürlük alanının sınırlarını araştıracaktır. Dolayısıyla, bireylerin kendilerini gerçekleştirebilmeleri adına sahip oldukları özgürlük alanlarını genişletebilme imkânlarını, yani iktidar ilişkileri içinde gösterebilecekleri direnişin mümkün koşullarını tespit edebilmek de varılmak istenen yerlerden biridir. Çalışma ile çağdaş toplumlarda bilinçli bir kendini gerçekleştirme güdüsü taşıyan kendilik kaygısının, belirli bir özgürlük sorunu ekseninde nasıl işleyebileceğinin incelenmesi amaçlanmaktadır.

Çalışma yukarıda verilen bilgiler doğrultusunda Michel Foucault'nun kendilik ilişkilerini içeren etik kuramı temelinde, kendi kendiyile ilişkinin filmlerde nasıl yapılandırıldıklarını incelemeye ilerleyecektir. Filmlerdeki ana karakterlerin, amaçları doğrultusunda ne tür kendilik pratikleri uyguladıkları araştırılacak ve onların buradan hareketle etik özneler olarak kurulumuna odaklanılacaktır. Çağdaş toplumlarda kendilik ilişkisinin toplumsal ilişkilerden nasıl etkilendiğini araştırmak içinse, yine Foucault'nun iktidar ilişkileri yaklaşımı ile bir sonuca varılmaya çalışılacaktır. Ancak iktidar ilişkileri siyasal bir düzeyde ele alınmayacak, filmlerde ana karakterlerin hikâyelerine etki edebilecek yakın çevreleri ve iş hayatları etrafında incelenecektir. Böylece çağdaş toplumsal ilişkiler içinde bilinçli bir var olma pratiği olarak kendilik ilişkisinin işlevinin çözümlenmeye çalışılmasıyla, Foucault'nun görüşleri ışığında filmdeki öznelerin ahlaksal bakımdan kurulumlarına ulaşılabilecektir.

1. İktidar İlişkileri, Hakikat Oyunları Ve Kendilik Kaygısı

Foucault'a göre, bilgilerin bilimin iktidar hiyerarşisi içinde oluşturulması tasarımı çerçevesinde soybilim; tarihsel bilgileri doğal kurulumundan kurtararak bağımsızlaştırma,

onları bir arada tutan biçimsel ve bilimsel bir teorik söylemin dayatmalarına karşı mücadele edebilme yöntemidir. Foucault bahsettiği tasarımı, bilginin bilimsel olarak hiyerarşik bir düzende ele alınması ve içinde bulundurduğu iktidar etkilerine karşı yerel bilgilerin aktif hale getirilmesi olarak tanımlar. Foucault, arkeolojiyi yerel söylemselliklerin çözümlemesi için uygun bir yöntem olarak görürken, soybilimi ortaya çıkarılmış bu yerel söylemselliklerden hareketle, yine bu söylemselliklerden çıkmış fakat artık onlara bağlı olmayan bilgileri öne çıkaran bir taktik olarak sunar (Foucault, 2016: 92). Soybilim, arkeolojinin gelişmiş bir hali olarak şimdinin tarihini iktidar ilişkileri ile birlikte çözümlemeye çalışır (Bayram, 2018: 223). Foucault, üç *soybilim* alanından bahseder (Foucault, 2016a: 204). Birincisi; hakikatle ilişkimiz temelinde, sahip olduğumuz alanda kendimizi bir bilgi nesnesi olarak kurduğumuz alandır. İkincisi; iktidarla ilişkimiz temelinde, sahip olduğumuz alanda kendimizi başkaları üzerinde iktidar uygulayan özne olarak kurduğumuz alandır. Üçüncüsü; ahlakla ilişkimiz temelinde, sahip olduğumuz alanda kendimizi ahlaksal özne olarak kurduğumuz alandır (Urhan, 2013: 204). Foucault, *soybilimin* bu üç mümkün ekseninin eselerindeki dağılımıyla ilgili olarak; *Deliliğin Tarihi*'nde üç eksenin de bulunduğunu, *Kliniğin Doğuşu*'nda ve *Kelimeler ve Şeyler*'de hakikat eksenini incelediğini ve *Gözetlemek ve Cezalandırmak*'ta iktidar, *Cinselliğin Tarihi*'nde ise ahlak eksenini geliştirdiğini belirtir (Foucault, 2016a: 204, 205). Foucault, buna göre üç *soybilimsel* alanda farklı eksnelere bağlı kalarak üç farklı öznenin analizini yapar. 1955-1972 yılları arasında *epistemolojik*, 1972-1980 yılları arasında *politik*, 1980-1984 yılları arasında *etik* özne onun inceleme konularını oluşturur (Urhan, 2013: 204).

1.1. İktidar İlişkileri

Foucault'ya göre, içinde bulunduğumuz toplumlarda sayısız derecede iktidar ilişkileri toplumsal yaşama işler ve onu oluşturur. İktidar ilişkileri söylemsel bir birikim olmadan, söylemin dolaşımı ve işleyişi mümkün kılınmadan işleyemez, yerleşemez ve hatta ayırt edilemez (Urhan, 2013: 207). Söylem iktidar ilişkilerinde kurucu bir öge durumundadır (Eroğlu, 2016: 44). Foucault iktidarın, iktidarla başlayan ve onun aracılığı ile işlevsel olabilen bir gerçeklik ekonomisi olmadan uygulanamayacağını söyler. Her toplum için geçerli olabilecek şekilde, insanlar iktidarın ürettiği gerçekliğe bağlı kılınır ve iktidar ancak gerçekliğin üretimi yoluyla uygulanabilir. Foucault, *iktidar* ve *hukuk* ile *gerçeklik* arasındaki ilişkinin işleyiş biçime bakılamayacağını; bu ilişkinin yoğunluğu ve sürekliliği dikkate alınırsa, işleyiş için gerçekliğe ihtiyaç duyan iktidarın gerçekliği üretmek mecburiyetinde olduğunun görüleceğini ifade eder (Urhan, 2013: 207).

Çağlar

Foucault iktidarı, meşru yapılarına kavuşmuş merkezlerinde değil, kendisini düzenleyen hukuk kurallarının ötesine geçerek, bölgesel ve yerel biçimlerinin ve kurumların içinde, kılcal damarlarında araştırmak yoluyla bir çözümlenmeye varmak hedefindedir. Bu bakımdan Foucault, iktidarı beş farklı düzeyde ele alır. Birinci düzey, iktidarın hukuksallığın giderek azaldığı sınırlarında, yerel ve bölgesel kurumlarda somutlaşmasını içeren incelemelerden oluşur. Burada iktidarın; idam, işkence ya da hapsedme gibi cezalandırmalarla nasıl somut bir halde ortaya çıktığı incelenir. İkinci düzeyde, iktidarın nesnesi, hedefi olarak doğrudan ilişkide bulunduğu, yerleştiği ve etkilerinin görüldüğü dış yüzey incelenir. Burada Foucault, çevredeki iktidar güçlerince uyruklaştırılmış bedenleri inceler. Üçüncü olarak; iktidarın birilerinin elinde olmadığı, onun dolaşımında olan ve işleyen bir şey olduğundan hareketle, iktidar onun aracısı ve etmeni konumunda olan bireylerle birlikte ele alınır. İktidar kendisini oluşturan bireyler aracılığıyla var olmaktadır. Dördüncü düzeyde Foucault, iktidarı aşağıdan yukarıya, mikro iktidarlardan makro iktidara doğru işleyen yapılar olarak inceler. Ona göre, kendi mantıksallıklarına ve teknolojilerine sahip iktidar biçimleri giderek genelleşen mekanizmalar ve egemenlik biçimleri tarafından kolonileştirilmektedir ve kullanılmaktadır. Beşinci olarak Foucault, iktidarın büyük makinelerine ideolojik üretimlerin de eşlik etmesinin mümkün olduğunu düşünür. Fakat ona göre bu ideolojiler iktidar ağlarının uç noktalarında oluşmazlar. İktidar uç noktalarda işletilmek istendiğinde ancak bilme aygıtlarının kuruluş örgütlenmesi ile dolaşım ve işleyiş mümkün olmaktadır (Urhan, 2013: 208, 209, 210).

Foucault, iktidar üzerine yapılan çalışmaların iktidarın hukuksal yapısı, devlet aygıtları ve ona eşlik eden ideolojilerin bulunduğu alana yönelmemesi gerektiğini düşünür. Ona göre; egemenlik, uyruklaştırma biçimi, yerel sistemlerin kullanışları, bağlantıları ve bilme aygıtları iktidar incelemeleri için bakılması gereken taraftır. Foucault, iktidarı hukuksal iktidar ve devletin kuruluşunun belirlediği alanın dışında inceleyerek, çözümlenme için hukuksal-siyasal iktidar kuramından uzak kalmanın doğru olduğunu düşünür (Urhan, 2013: 210, 211).

Foucault, S. Hasumi ile 13 Ekim 1977'de Paris'te gerçekleştirdiği "İktidar ve Bilgi" konulu bir söyleşide (Urhan, 2013: 213), yöntemi bir sorun olarak birinci planda tutmadığını ifade eder. Kendisinin, bulduğu araçlar yoluyla belirlemeye çalıştığı şeyin nesnel alanı olduğunu belirtir. Bu bağlamda bir yapısalcı olmadığını ve sorununun "bilgi ile iktidarın" ve "hakikat ile iktidarın" arayüzeyini ortaya çıkarmak olduğunu söyler (Foucault, 2015a: 173). Foucault, bilgi ile iktidar ilişkisini; siyasi iktidar ile bilmenin birlikte örülmesi biçiminde açıklar (Foucault, 2015: 198).

Foucault'ya göre hakikat üretilebilir bir şeydir ve özellikle Batı toplumunda insanlar üretilen bu hakikatin etkileriyle karşı karşıyadırlar. Hakikat üretimleri iktidar mekanizmalarıyla birlikte düşünülmelidir. Çünkü iktidar mekanizmaları hakikat üretimini olanaklı kılarken, inanları bu hakikat üretimine bağlı kılan bir etki taşırlar (Urhan, 2013: 213).

1.2. Hakikat Kaygısı

Foucault hakikat ile, insanların birer doğru olarak kabul edip uyguladıkları genel normları, önermeleri kastetmez. Onu hakikati, doğru olarak kabul edilebilecek ifadelerin herkes tarafından dile getirilmesinin yolunu açan prosedürlerin bütünüdür. Foucault, hakikatin üretiminde bir üst yapının bulunmadığının altını çizer ve hakikat etkilerinin kodlandığı alanlara dikkat çeker. Bu bölgelerde hakikatlerin ifade edilmesini sağlayan prosedürler vardır ve bunlar önceden bilinmektedir (Urhan, 2013: 214). Foucault'ya göre hakikat ve iktidar, tarihsel ve toplumsal ilişkiler ağı içinde, karşılıklı ilişkiler biçiminde bulunmaktadır (Gündoğdu, 2013: 40).

Foucault, F. Ewald ile gerçekleştirdiği “Hakikat Kaygısı” konulu bir söyleşide, *Cinselliğin Tarihi*'nin ikinci ve üçüncü kitabı olan *Hazların Kullanımı ve Kendilik Kaygısı*'yla ilgili olarak düşünce tarihinin yalnızca fikirlerin ve temsillerin tarihi olmadığına dikkat çeker. Düşünce tarihinin aynı zamanda bir bilginin oluşum koşullarını ve düşüncenin hakikatle ilişkisi dikkate alınarak tarihinin yapılmasını da içeren bir tarih olması gerektiğine işaret eder. Foucault, kendisi için önemli olanın gelenek ve göreneklerin, davranışların ve cinsel pratiklerin toplumsal bir tarihini yazmak değil (Urhan, 2013: 215); cinsellik, arzu, zevk üzerine düşünme olarak bir ahlakın doğuşunun kesin cevaplarına ulaşacağı bir tarih yazmak olduğunu belirtir (Foucault, 2016a: 84). Yine aynı söyleşide, F. Ewald, Foucault'nun daha önceki çalışmalarını işaret ederek *Hazların Kullanımı ve Kendilik Kaygısı*'nda işlenen hakikatin nesneleştirme ve boyun eğdirmelerden farklı bir biçim aldığı yönünde bir yorum getirir (Urhan, 2013: 215). Bunun üzerine Foucault, *Deliliğin Tarihi*'nden sonra gelen bütün çalışmalarının sorunsallaştırma kavramı temelinde biçimlendirildiğini açıklar (Foucault, 2016a: 85).

Deliliğin Tarihi'nde temel problem, deliliğin belirli bir zaman aralığında, belirli kurumsal bir pratik ve belirli bir bilgi aracılığıyla ortaya çıkma koşullarının ve sebeplerinin sorunsallaştırılmasıdır. *Gözetlemek ve Cezalandırmak*'ta temel problem, suça eğilimlik ve cezalandırma arasındaki ilişkilerin sorunsallaştırılmasında ortaya çıkan değişimlerin analiz

Çağlar

edilmesidir. Söz konusu değişimlerin saptanması için çalışma, on sekizinci yüzyıl sonları ile on dokuzuncu yüzyıl başlarında cezalandırma kurumlarını ve cezalandırma pratiklerini dikkate alır. Cinselliğin Tarihi'ndeki temel problemi ise, cinsel etkinliğin sorunsallaştırılma biçimi olarak ele alınması oluşturur (Urhan, 2013: 215, 216). Foucault sorunsallaştırma ile, önceden var olmayan bir nesnenin temsili ya da söylem aracılığıyla var olmayan bir nesnenin oluşturulmasını kastetmez. Sorunsallaştırma, bir şeyi doğru veya yanlış olarak oyuna sokarak onu bir düşünce nesnesi haline getiren söylemsel veya söylemsel olmayan pratiklerin tamamıdır (Foucault, 2016a: 86). Foucault'nun bilgiyi ele alışı ile sorunsallaştırma arasında kuvvetli bir bağ bulunmaktadır (Ceylan, 2015: 185).

Foucault çalışmalarında incelediği sorunların üç farklı geleneksel sorun olduğunu ifade eder (Foucault, 2016a: 105). Birincisinde, dolaşımda olan *bilimsel bilgi* ile girdiğimiz ilişkilerin neler olduğu sorun olarak ele alınır. İkincisinde *iktidar ilişkileri* ve garip *stratejiler* ağı içinde bizim ötekilerle kurduğumuz ilişkilerin neler olduğu ve üçüncüsünde de bu çalışmanın inceleme konusunu oluşturan *hakikat*, *iktidar* ve *kendilik* arasındaki ilişkilerin neler olduğu sorunsallaştırılır. Foucault, bilimsel modele uygun hakikat oyunları ya da denetleme kurumları ve bunların denetleme uygulamalarındaki hakikat oyunlarının incelenmesiyle, eserlerinde sürekli olarak insan öznesinin içinde bulunduğu hakikat oyunlarını anlamaya çalıştığını ifade eder. (Urhan, 2013: 217).

1.3. Kendilik Kaygısı Ve Hakikat Oyunları

Foucault, *kendilik pratiği* kavramını Grek ve Roma kültüründen alır ve onu iki biçimde anlamaya çalışır. Bu çabalarından birinde, hapisane sisteminde ve psikiyatride görülen zorlama uygulamalarından hareket eder; diğesinde ise servet, dil, yaşam konuları üzerinde yapılan analizlerdeki gibi bilimsel çalışmalardan hareket eder (Urhan, 2013: 217). Foucault, hakikat oyunlarının artık zorlama pratiklerinden değil öznenin kendini oluşturması pratikleriyle ilgili olarak düşünmeye başlar ve buna *asetik bir pratik* adının verilebileceğini söyler (Foucault, 2016a: 222). Fakat Foucault'nun *asetizm* kavramıyla anladığı şey, ahlaksal çilecilik değil, insanın kendisini değiştirmek, geliştirmek üzere kaygı duyması yoluyla kendi kendisi üzerinde çalışmasıdır (Urhan, 2013: 218).

Foucault, kendisinin yapmaya çalıştığı analizlerin temelde iktidar ilişkileriyle ilgili olduğunu söyler. O iktidar ilişkileriyle baskı durumlarından farklı bir şeyi anlar. Buna göre iktidar ilişkileri insan ilişkilerinin olduğu her yerde mevcuttur. Fakat bununla da siyasi iktidarın her

yerde olduğu fikri anlaşılmalıdır. Ona göre anlaşılması gereken; insan ilişkilerinde, bireyler arasında, aile ilişkilerinde, eğitim ilişkisinde ya da siyasi yapıda etkili olabilen bütün bir iktidar ilişkisi ağının mevcut olduğudur (Foucault, 2016a: 224).

Antikçağ etiğinin temel hareket noktası olan insanın kendisi için kaygı duymasının istenmesi Foucault'ya göre bilinçli bir özgürlük pratiğini oluşturur. Foucault burada bilgiyi devreye sokar (Urhan, 2013: 218). İnsanın bilgi olmadan kendisi için kaygı duyamayacağını ve kendilik kaygısının kendinin bilgisi olduğunu söyler (Foucault, 2016a: 227). Foucault buradaki bilginin hem Sokrates ve Platon'daki gibi *kendilik kaygısı* ile ilgili olan bilgi hem de bir hakikat ve buyruk olan davranış kurallarının bilgisi olduğunu söyler. Böylece, insanın kendisi için kaygı duymasının bu hakikatleri bilmek anlamını taşıdığını ve etikle hakikat arasındaki oyun ilişkisinin burada düşünülebileceğini belirtir (Urhan, 2013: 218).

Foucault'nun College de France'da verdiği dersler, genellikle *bilgi* ile *iktidar* arasındaki ilişkiler sorununa dayanmaktadır. Ancak *özne* ile *hakikat* arasındaki ilişkiler sorunu onun her zaman üzerinde durduğu asıl mesele olmuştur (Urhan, 2013: 219). Onun temel sorusu, öznenin belli bir hakikat oyununa nasıl dâhil olduğudur (Foucault, 2016a: 233). Bunun üzerine Foucault'nun üzerinde durduğu ilk sorun, 1960'lı yıllarda belirli bir zamandan başlayarak belli süreçlerin sonucunda ortaya çıkan deliliğin tıbbın bir türüyle nasıl bir hastalık olarak sorunsallaştırıldığı olmuştur (Urhan, 2013: 219). Bu sorun temelindeki asıl soru deli öznenin, bir tıp modelinin belirlediği hakikat oyununa nasıl sokulduğu olmuştur (Foucault, 2016a: 233). Ona göre *bilgi* ile *iktidar* ilişkisi, *özne* ile *hakikat* oyunları arasındaki ilişki üzerine doğru bir çözümlenme yapmak için kullanılan güvenilir bir araçtır (Urhan, 2013: 219, 220).

Foucault, bir özne kuramına bağlı kalınarak bir bilgi biçiminin mümkün olup olmadığının bir bilme sorunu olarak gündeme getirilmesini çok doğru bulmadığını ifade eder (Urhan, 2013: 220). Kendisinin öğrenmek istediği şeyin, öznenin hakikat oyunları ve iktidar pratikleri gibi pratikler üzerinden kendini nasıl kurduğu olduğunu söyler. Özneler deli özne veya deli olmayan özne, suça eğilimli veya suça eğilimli olmayan özne olarak hangi koşullardan geçerek oluşmuş, oluşturulmuşlardır. (Foucault, 2016a: 233, 234). Foucault bunları öğrenebilmek için de, yani farklı özne biçimlerinin hakikat oyunları ve iktidar pratikleri arasındaki ilişkilerin çözümlenmesini mümkün kılabilmek için, belli bir *a priori* özne kuramını dışlamak durumunda olduğunu belirtir. Ona göre, öznenin kendisiyle ilişkisi farklı biçimlerde ortaya çıkar, özne bir töz değildir. Örnek olarak Foucault, oy kullanan bir özne ile

Çağlar

cinsel ilişki ile arzularını doyurmaya çalışan bir öznenin kendisiyle ilişkisinin farklı olacağına altını çizer. Kendisinin ilgilendiği konunun da, aynı olmayan bu özne biçimlerinin hakikat oyunları ile tarihsel olarak nasıl kurulduğu olduğunu söyler (Urhan, 2013: 220).

1.4. Kendilik Kaygısı Ve İktidar İlişkileri

Foucault, öznenin kendilik pratikleri aracılığıyla kendisini etkin bir şekilde kurmasıyla ilgilendiğini söylerken, bunun gerçekleşmesinin yine de kendilik pratiklerinin bireyin kendi kültürünün içinde olan, bireye kendi toplumu ve toplumsal gurubu tarafından önerilen, telkin edilen ya da dayatılan kalıplar yoluyla olduğunu vurgular. Böylece iktidar konusu, daha doğrusu iktidara karşı bir direniş yeniden gündeme gelmektedir (Foucault, 2016a: 235). Foucault, bunun üzerine iktidar kavramının egemen güçleri içine alan genel anlamından dolayı, kendisinin *iktidar ilişkileri* terimi kullandığını dile getirir (Urhan, 2013: 220). İktidar ilişkisi, her durumda bütün insan ilişkilerinde bulunur. Herhangi bir sözlü iletişimde, bir aşk ilişkisi veya kurumsal ya da ekonomik bir ilişki söz konusuysa orada mutlaka iktidar da vardır (Foucault, 2016a: 235). Onun *İktidar ilişkileri* ile vurgulamak istediği şey, bir kişinin bir başkasının davranışlarına yön verme çabasını içeren ilişkidir (Urhan, 2013: 220). Dolayısıyla bu ilişkiler farklı şekillerde karşılaşılabilecek olan ilişkilerdir. Buradaki iktidar ilişkileri hareket halinde olduklarında değişikliğe de uğrayabilirler; kalıcı değillerdir (Foucault, 2016a: 235). Bundan dolayı da iktidar ilişkilerindeki dengeler tersine çevrilebilir bir özellik taşır. Bununla beraber iktidar ilişkilerinin varlığının söz konusu olması için öznelere özgür olması gerekir. Foucault, iktidarın her şeyin üstündeki bir tahakküm sistemi olduğu fikrini kabul etmez (Urhan, 2013: 221). Foucault, iki taraftan birinin tamamen diğerkinin yönetiminde olduğu ve onun varlığı üstünde sınırsız bir güce sahip olduğu durumlarda artık iktidar ilişkilerinden söz edilemeyeceğinin altını çizer. Bir iktidar ilişkisi var olacaksa mutlaka her iki taraf için de belirli bir özgürlük sahipliği gerekir. Ona göre, iktidar ilişkisinin tamamen dengesiz olduğu durumlarda bile, iktidarın bir başkasının üzerinde, ancak o başkasının kendisini ya da diğerkini öldürme koşulu olduğunda uygulanabileceğini söyler ve iktidar ilişkilerinin bir direniş imkânını mutlaka içerdiğini vurgular (Foucault, 2016a: 236).

1.5. Özgürlük Ve İktidar İlişkisi

Foucault, özgürlük ve direniş kavramlarına tamamen aynı görevi yüklemeyiz, fakat bu iki kavramı birbirinin yerine kullanması da söz konusudur. *İktidar* ve *direniş* arasındaki karışık

ilişkilerin gerçekleşmesi için *özgürlük* koşulu ön plana çıkar. *İktidar* ise *özgürlük* ve *direnışten* bütünüyle arındığında ortaya çıkan şey şiddettir (Işık, 2012: 109, 110).

Foucault, iktidarın uygulanmasının anlamının başkalarının eylemleri üzerinde eylemde bulunmak yoluyla insanların başka insanlarca yönetilmesi olarak ortaya çıktığında, özgürlüğün de bu uygulamada önemli bir rolünün olduğunu vurgular (Urhan, 2013: 234). Ona göre iktidarın uygulanabilmesi, yalnızca özgür özneler üzerinde ve onların özgürlüğünün devamı halinde mümkündür. Kendisinin özgür özneler ile kastettiğinin, çeşitli davranışların ve tepkilerin benimsenebileceği imkânları barındıran alanlarla karşı karşıya olan bireyler ya da gruplardır (Foucault, 2016a: 75).

Foucault, iktidar uygulandığında özgürlüğün yok olacağını ve iktidar ile özgürlüğün birbirini dışlar nitelikte olduğunu düşünmez. Ona göre iktidar ile özgürlük arasında çok daha karmaşık bir etkileşim bulunmaktadır. Buna örnek olarak köleliği gösteren Foucault, iktidar ilişkisinden, insanın zincire vurulduğunda değil, serbest kalabileceği ya da kaçabileceği durumların mevcut bulunması halinde söz edilebileceğini ifade eder (Urhan, 2013: 234). Foucault'ya göre, iktidar işleyebilmek için özgürlüğe ihtiyaç duyar. Özgürlük ortadan kalktığında iktidar da şiddet zorlamasına dönüşeceği için, özgürlük iktidarın desteği niteliğindedir. Bununla beraber Foucault, özgürlüğün yine de iktidara sadece karşı gelebileceğini, çünkü iktidarın özgürlük üzerinde bütünüyle bir etki kurmak istediğini belirtir (Foucault, 2016a: 75).

Foucault, iktidar bahis konusu olduğunda insanların aklına egemen bir güç, bir siyasal yapı gelse de, kendisinin iktidar ilişkileri terimiyle düşündüğünün bu olmadığını söyler. Ona göre, ortada bir iktidar ilişkisi olabilmesi için, iktidarı uygulayanda ve kendisine iktidar uygulananda belirli bir özgürlük koşulunun olması gerekir (Urhan, 2013: 235). Foucault, iktidarın her şeyi denetleyen ve özgürlüğü asla barındırmayan bir tahakküm sistemi anlamının kendisine atfedilemeyeceğinin altını çizer (Foucault, 2016a: 237). Onun, direniş iktidar uygulamasına yerleştirmesi, iktidar ile tahakkümün ayrıldığı temel noktadır. Ona göre, iktidar varsa, direniş de oradadır, direniş ve iktidar arasında varlıksal bir birliktelik söz konudur (Işık, 2012: 108). Tahakküm, bir stratejik ilişkiler ağı olan iktidar ilişkilerinin engellenmiş olduğu durumları gösterir. Böyle bir durumda, özgürlük pratiği var olamaz ya da oldukça sınırlı olarak bulunabilir (Işık, 2012: 110).

2. Ahlaksal Öznenin Oluşumu

Çağlar

Foucault, *ahlakın* genel anlamda aile, eğitim kurumları ve Kilise gibi buyurucu aygıtların insanların uyması gerektiğini telkin ettiği değerler ve davranışlar kurallarını kapsadığını belirtir. Ona göre, bu buyurucu ilişkilerin çerçevesi *ahlaki yasa* olarak tanımlanabilir. Fakat Foucault *ahlakın* bahsedilen anlamıyla birlikte, insanların kendilerine önerilen kurallarla ilişkisi etrafında ortaya koydukları gerçek davranışlar olarak da açıklanabileceğini söyler. Buna göre önerilen kurallar ekseninde kişilerin bunlara uyup uymama, o ilişkilere dâhil olup olmama ve direnme biçimleri Foucault'ya göre bu ikinci tanımla mümkün olur. *Ahlakın* bu açıdan incelenmesi, kişilerin davranışlarının açık veya kapalı olarak ve kendilerinin de farkında oldukları buyrulan kurallar karşısında esneme paylarının tespit edilmesini sağlar. Foucault bunu da *davranışların ahlaksallığı* biçiminde isimlendirir (Foucault, 2017: 132, 133).

Foucault, davranış kuralına göre değerlendirilen davranış ile kişinin nasıl davranması gerektiğinin farklı şeyler olduğundan bahseder. Belirli bazı davranışlar için bir eylem kodu buyrulduğunda, kişi orada yalnızca o eylemin temsilcisi olarak bulunmaz; aynı zamanda bir ahlaksal bir özne olarak ortaya birçok farklı davranış biçimi koyar (Foucault, 2017: 133). Foucault, bu farklılıkları dört özneleştirme kipiyle kategorize eder; *etik töz*, *özneleştirme türleri*, *kendilik oluşturma* ve *ahlaksal erekbilim* (teoloji) (Foucault, 2017: 138). *Etik tözün belirlenmesi* ile Foucault, kişinin kendisinin herhangi bir bölümünü ahlaksal davranışının temel ögesi olarak kurduğu farklılıkların değerlendirilmesini kasteder (Foucault, 2017: 133). *Özneleşme* kipinde, kişinin buyrulan kurallarla olan bağlantısı ele alınır. Burada kişi kendisini o kurallara uyma mecburiyeti ihtiyacı hissedebilmektedir (Foucault, 2017: 133, 134). *Kendilik oluşturma biçimindeki* farklılıklar, kişinin yalnızca buyrulan kurallara uyması biçimde değil, kendisini tutumunun ahlaksal öznesi olarak ortaya koymaya çalışmasıyla ilgili olan kiptir. *Erekbilim*, eylemlerin kendi başına değil, bir tutuma bağlı olduğundan dolayı ahlaksal olduğu fikrinden kaynaklanan farklılıklar üzerinde durur. Eylem bu tutumların bir ögesi olmakla beraber, onların içindeki bir evreyi, ilerlemeyi de içine dâhil ederek birçok farklılığa neden olabilir (Foucault, 2017: 134).

Foucault, ahlaksal eylemlerin içinde ortaya çıktığı yasayla bir bağlantısının olduğunu kabul eder ancak onların kişinin kendisiyle kurduğu ilişkiyi kapsadığını da belirtir. Kişinin kendisiyle kurduğu ilişki Foucault'ya göre, kendilik bilgisiyle birlikte, kendiliğin *ahlaksal özne* olarak oluşturulması biçimde ortaya çıkar. Kişi bu oluşturma sürecinde, kendisinin ahlaki pratiğin parçasını oluşturan bölümünün alanını belirler ve izlediği kurala göre durduğu

yeri tanımlar. Kişi, ahlaksal mükemmelleşme amacıyla seçtiği bir varoluş kipini takip eder. Bütün bunların yapılabilmesi için birey nefsi üzerinde harekete geçer ve kendiyile ilişki çerçevesinde kendisini tanımaya çalışır. Böylece kendi üzerinde bir denetim kurar, sınamalar yoluyla kendisini geliştirir ve dönüştürür. Foucault, ahlaksal bir eylemin ahlaksal bir tutum birliğini, ahlaksal tutumun kendiliğin ahlaksal özne olarak oluşumunu ve özne oluşumunun da özneleştirme kipleri ve kendilik pratiklerini mutlaka dâhil ettiğini ifade eder (Foucault, 2017: 135).

Foucault, ahlakın “davranış kuralları” ve “özneleştirme yönleri” olan iki yönünü bir arada kapsadığını düşünür. Ona göre, bu iki yönden biri diğerini tamamen dışlamaz ancak biri diğerine göre bazı zamanlarda özerk bir hal alarak daha çok gelişebilir. O halde bazen ahlak yasasının bütün davranış kurallarını kapsadığı durumlarla karşılaşılabilir. Bu tür ahlaklarda yasayı oluşturan, değerli kılan ve uygulayan mercilerle bunlara karşı gelindiğinde yaptırım gücünün kimlerde olduğunun araştırılması gerekir. Koşullar böyleyken özneleştirme de bir cezayla karşılaşılması endişesiyle yasalara mecburen tabi olunan bir biçimde oluşur. Diğer taraftan, temel öğeleri özneleştirme ve kendilik pratikleri olan, yasaları ve davranış biçimleri sistemini dışarıda bırakan ahlaklar da bulunmaktadır. Bu ahlak anlayışında, kişi kendisini kendilik pratikleri temelinde ahlaksal bir özne olarak oluşturmaya çalıştığı için sisteme uyma zorunluluğu önemsiz olarak kabul edilebilir. Hıristiyanlıkta etiğe yönelen bu ahlak biçimi, yasaya yönelen ahlaklardan daha önemli bir konumda tutulmuşlardır. Söz konusu iki ahlak arasında rekabetler, çatışmalar olduğu gibi; bazen de bir bileşimin varlığına rastlanabilmektedir (Foucault, 2017: 136).

2.1. Kendilik Kültürü

Foucault kendilik kültürünün, bireyin varoluş sanatının kendini farklı biçimlerde gösterdiği *kendine özen gösterme* ilkesinin hâkimiyetinde olması biçiminde açıklanabileceğini ifade eder. Kültür, temel gerekliliği olan *kendilik kaygısı* kültür pratiklerini düzenler ve gelişmesini sağlar (Foucault, 2017: 330).

Foucault, kişinin kendine dikkat etmesi, kendiyile ilgilenmesi gerektiği düşüncesinin Yunan kültürüne ait oldukça eski bir tema olduğunun altını çizer. Ona göre bu gereklilik çok erken bir dönemde ve yaygın olarak bir mecburiyet şeklinde oluşmuştur. Foucault, bu erken dönem örnekleri için Kyros’un, büyük fetihlerden sonra yaşamın devam ettiği düşüncesiyle kendisiyle ilgilenmesi gerektiği düşüncesinden ve Plutarkhos’un aktardığını belirttiği,

Çağlar

Lakedemonyalılar'ın kendileriyle ilgilenebilmek için toprak işlerinin kölelere bırakılmasından bahseder. Foucault, Lakedemonyalıların buradaki kendileriyle ilgilenmelerin, askeri antrenmanlardan oluşmuş olabileceğini ifade eder. Ancak *Alkibiades*'te kendiyile ilgilenmek, tamamen başka bir anlamda kullanılmıştır. Sokrates, yönetici olmak isteyen iddialı genç için, yönetmeyi öğrenmenin yolunun çok geç olmadan kendiyile ilgilenmek olduğunu anlatır. Yine Sokrates *Savunma*'da kendisini “kendilik kaygısı öğretmeni” olarak sunar. Kendisine Tanrı tarafından, insanlara kendileriyle ve ruhlarıyla ilgilenmeleri gerektiğini hatırlatma görevi verildiğini ifade eder (Foucault, 2017: 331).

Foucault, sonraki dönemlerde felsefenin tekrar gündemine aldığı ve giderek gerçekleştiğini göstermeye çalıştığı *varoluş sanatının* merkezinde yer alan temanın, Sokrates'in ele aldığı bu *kendilik kaygısı* olduğunu belirtir. Foucault, kendilik kaygısının başlangıçta sahip olduğu anlamlardan koparak gitgide gerçek bir *kendilik kültürü* medya getirdiğini vurgular. *Kendilik kültürü* terimi, kendilik kaygısı temasının çok geniş bir etki alanına sahip olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Foucault, kişinin kendi kendisiyle ilgilenmesi gerektiği ilkesinin birçok farklı öğretinin buyruğunu oluşturduğunu söyler. Kişinin kendisiyle ilgilenmesi ilkesi, bir tutum ve davranış olarak benimsenmiş ve yaşam tarzları oluşturmuştur. Üzerine düşünülerek, giderek geliştirilen, yetkinleştirilen ve öğretilen pratikler biçiminde ilerlemiştir. Foucault'ya göre, bütün bunların sonuçlarında bireylerarası ilişkiler, iletişim ve kurumlardan meydana gelen bir toplumsal pratik gerçekleştirilmiştir. Foucault, bunlarla birlikte bir bilgi kipinin (*connaissance*) ve bilginin (*savoir*) gelişmesinin sağlanmış olduğunu belirtir (Foucault, 207: 331, 332).

3. Factotum Filminde Ahlaksal Öznenin Kurulumu

3.1. Factotum Filminin Konusu

Factotum (Hamer, 2005), Bent Hamer'ın senaryosunu ve yapımcılığını Jim Stark'la birlikte üstlendiği, yönetmenliğini kendisinin yaptığı 2005 tarihli bir filmidir. Filmin kaynağı olan *Factotum* (Bukowski, 2016) isimli roman, Charles Bukowski'nin iyi bir yazar olmaya çalışırken bir yandan da ayakta kalmaya, tutunmaya çalıştığı gençlik yıllarını anlatan bir eserdir. Film, bu romanın uyarlamasından oluşmakla birlikte, aynı zamanda Bukowski'nin Türkçeye *Günler Tepelerden Aşağı Koşan Sarhoş Atlar Misali*, *Kaptan Yemeğe Çıktı ve Tayfalar Gemiyi Ele Geçirdi* ve *Bir Tek Ben miyim Böyle Yaşayan (Ateşin İçinde Ne Denli İyi*

Yüründüğündedir Mesele) (Hamer, 2005) isimleriyle çevrilen kitaplarından da esinlenmiştir. Filmin başrollerinde Matt Dillon, Lili Taylor ve Marisa Tomei oynamaktadır.

Chinaski (Matt Dillon), iyi bir yazar olmak isteyen, bunun için kısa öyküler yazarak onları edebiyat dergilerine, özellikle en sevdiği dergi olan Black Sparrow'a gönderen genç bir adamdır. *Factotum*, Türkçede "her işi yapabilen insan" anlamına gelmektedir (Hamer, 2005). Roman, Bukowski'nin asıl isteğinin yazarlık yapmak olmasına rağmen, hayatının o döneminde kısa sürelerle her türlü ufak tefek işte çalışmasından dolayı bu ismi almıştır. Filmde de yazarın romana verdiği isme sadık kalınmıştır. İş hayatında tutunamayan Chinaski'nin Jan ve Laura isminde iki ilişkisi olur. Bu ilişkilerden Jan ile olanı, hayata birlikte tutunmaya çalıştıkları bir ilişkiyi oluşturur. Yaşamı umursamaz bir görüntü veren Chinaski, aslında ciddiyetle kendi işini yapmaktadır.

3.2. Factotum Filminde Ahlak

Film, Foucault'nun bahsettiği ahlakın *davranış kuralları ve özneleştirme yönleri* unsurlarından oluşan her iki yönünden de oluşmaktadır. Ancak yine Foucault'nun zaman zaman bu iki yönden birinin diğerine göre daha özerk bir konumda olabileceğini belirttiği gibi (Foucault, 2017: 136), filmde de ahlakın özneleştirme yönünün ağır bastığı görülür. Filmde toplumsal yaşamın ahlak yasaları üzerine kurulmuş bir yapıda olmasıyla birlikte, Chinaski'nin kendisi üzerindeki çalışmasına odaklanılmasıyla, etik öznenin kurulumunun yoğunlukta olduğu anlaşılır. Dolayısıyla filmde, ahlakın özneleştirme yönünün genel ahlak yasasına göre daha özerk bir konuma getirildiği söylenebilir.

3.3. Aile İçi İktidar İlişkileri Ve Chinaski'nin Kendiliği

Chinaski ailesiyle birlikte yaşamamaktadır. Ara sıra bulduğu çeşitli işler ve bazen de sevgilileri sayesinde kalacak yer bulmaktadır. Ailesiyle, özellikle babasıyla ilişkileri iyi değildir, babasının ona karşı tutumu genelde nasıl bir ilişkiye sahip oldukları konusunda açık bilgiler verir. Chinaski'nin ailesiyle, anne ve babasıyla birlikte geçen tek bir sahnesi vardır. Burada kalacak yeri olmayan Chinaski birkaç günlüğüne eve dönmek ister. İçeri girdiğinde babası mutfakta yemek yiyordur. Annesi ona da yemek koyar ve kısa sürede babasıyla bir tartışmaya girerler. Babası işi olup olmadığı sorar. Ona sürekli içki içtiği ve çalışmadığı için bağırmasına başlar. Eğer evde kalmak istiyorsa belirli bir ücret vermesi gerektiği, bunu da çalıştığında kendisinden alacağını söyler. Chinaski direniş gösterir, babasıyla dalga geçerek onu kışkırtır ve babası da onu dışarı atar.

Çağlar

Burada toplumsal bir hakikat olarak dayatılan aile içi ilişkilerin olması gerekenden farklı olduğunu görürüz. Baba toplumda genelde görülen koruyucu, kollayıcı bir tutumdan uzaktır. Oğul da yine toplumsal hakikat çerçevesinin dışında sorumluluklarının bilincinde olmayan bir görünümde. Ve normalde birbirlerine daha bağımlı olması gereken aile ilişkileri, baba oğul açısından tamamen kopuktur. Bu durumda filmdeki ailenin, toplumsal yapı içindeki genel hakikat oyunlarının dışında kendi hakikatlerine sahip olduğu söylenebilir. Chinaski'nin kendilik ilişkisi açısından bu iki yönde etkili olabilir. Birincisi Chinaski, var olan ilişkiye direniş göstererek babanın ilişki şartlarını kabul etmemiş olur. Böylece babanın tahakkümü altına girmeden kendisiyle daha özgür bir ilişki kurabileceği bir alana sahip olur. Diğer yandan babasıyla ilişkisinin kötü olması, bilinçli bir kendilik pratiği olan bireyin yakınlarından destek alması ilkesini uygulayamamasıyla, kendisinde gerçekleştirmek istediği şey için bir geciktirici, bir engel oluşturabilir. Chinaski, babaya gösterdiği direniş ile tahakküm altına girmez ama kendi ekonomik bağımsızlığını da kuramaz.

3.4. Chinsaki'nin Jan Ve Laura İle İktidar İlişkisi Ve Kendiliği

Chinaski'nin filmde iki aşk ilişkisi olur. Jan ile yaşadığı ilişki daha uzun ve hayatı birlikte yaşamaya dayalı bir ilişkidir. Laura ile yaşadığı ilişki, ikisinin birlikte Pierre'e bağımlı olarak sürdürdükleri kısa bir ilişkidir. Her iki ilişkide de karşı taraflar, Chinsaki gibi düzensiz hayatları olan insanlardır. Chinaski'nin Jan ile olan ilişkisi birlikte geçirilen ve ayrı kalınan dönemlerden oluşur. Jan ile olan iktidar ilişkisi, Chinaski'nin kendisiyle kurmaya çalıştığı ilişki temelinde aşk, cinsellik, para ve kendi kendine kalma ekseninde kurulur. Chinaski, yazılarını yazmak, buna vakit ayırmak, yalnız kalmak için Jan'in varlığını zaman zaman sorgular. Aslında Jan ile uyumlu bir çift olmalarına rağmen bu sebeple aralarında bu anlamdaki iktidar ilişkisine son vermek ve kendisiyle kuracağı ilişkiye odaklanmak ister. Burada direniş, iktidar ilişkisinin yok sayılması, ortadan kaldırılması şeklinde ortaya çıkar. Onların aşkı içeren birliktelikleri, aynı zamanda birlikte hayatta kalma uğraşına dönüşür. İkisinin de düzenli işleri ve paraları yoktur. Bazı dönemlerde yalnızca biri çalışsa da kazandıklarını paylaşırlar. Bu konuda aralarındaki ilişki bir iktidar mücadelesine dönüşmez. İkisi de kendilerine dönük, kendileriyle kalma kuralına göre bir hayat yaşarlar. Ancak Chinaski, çalışmaya vakit ayırdığı ve geri kalan zamanlarda da at yarışlarına gittiği için işler kısa bir süreliğine bozulur. Chinaski, iç sesinden şöyle der: "Bu yeni yaşamım Jan'le uyuşmadı. Günde dört kez sevişmeye ve beni karşısında bir sefil olarak görmeye alışmıştı" (Hamer, 2005). Chinaski'nin para kazanmaya başlaması ve Jan'e vakit ayıramaması iktidar

ilişkilerinde bir dengesizlik yaratır. Bu durum yalnızlıklarını paylaşma güdüsü ve yalnızca kendilerine kalmalarının onlara verdikleri haz ile açıklanabilir. İkisinin dışarıdan yalıtılmış hayatları tehlikeye girdiğinde çatışma ortaya çıkar. Bu alanda özgürce yaşadıkları cinsellik Jan için önemlidir. Cinsellik yeterince yaşanmadığında alanın dışına çıkılmış olur ve bu anlamdaki iktidar ilişkisi gerilir, Jan baskı uygular. Chinaski konu hakkında “büyük âşıkların zamanı bol olan adamlardan çıktığını çok iyi anladım. Vardiyalı bir işçiyken değil de serseriyken dahi iyi sevişiyordum” (Hamer, 2005) der. Burada Chinsaki'nin kendisiyle ilişkisi çerçevesine geri dönülecek olunursa, onun hem kendisine ayırdığı alana dâhil olduğu, hem Jan ile birlikte yarattıkları alana dâhil olduğu, ancak kendisiyle kurduğu ilişki tehlikeye girdiğinde ikinci bir iktidar ilişkiden uzaklaştığı görülür. Chinsaki için asıl amaç kendilik kaygısını gerçekleştirebilmek için kendi denetimi korumasıdır.

Chinaski'nin Laura ile olan ilişkisinde uzun bir birliktelik söz konusu olmadığı için aralarında hazların ötesinde bir iktidar ilişkisi gerçekleşmez. Ancak ikisi birden başka bir egemenliğin altına girer. Pierre, onlara kalacak yer, içki ve yemek sağladığı için ona katlanmak durumundadırlar. Pierre, dengesiz, hasta fakat zengin bir adamdır. Chinaski ve Laura hem birlikte olmak hem de bu sürede ihtiyaçlarını karşılamak için Pierre'in diğer kızlarla da birlikte yapmak istedikleri etkinliklere boyun eğler. Bu iktidar ilişkisinde önemli olan hazlardır, hazlarda belirli bir süre için doyum elde edildiğinden egemenliğe karşı bir direniş gösterilmez. Bu egemenliğin Chinaski açısından tamamen kabul edildiği anlamına gelmez, Chinaski durumu idare etmektedir. Bu anlamda Chinaski'nin Laura ve Pierre ile olan iktidar ilişkisi, onun kendilik kaygısını engelleyecek bir nitelikte değildir, bundan bir duraksama olarak söz edilebilir. Ayrıca bir yazar olmak isteyen Chinaski'nin, hayatı tecrübe etmesi ve gözlemlemesinin onun kendilik kaygısına katkı yapacak değerler olduğunu da düşünmek gerekir.

3.5. Bir “Factotum” Olarak Chinaski'nin Çalışma Hayatı Ve İktidar İlişkileri

Chinsaki iş hayatına uyum sağlayamayan biridir. Gündelik hayatın bu ritmi içine bilinçli olarak dâhil olmak istemez. Ancak temel ihtiyaçlarını da karşılaması için çalışmak durumundadır. Kendisi aslında gazetecilik yüksek okulu okumuştur. Muhabirlik yapabileceğini düşünür. Ancak gazetelerde bir iş bulamaz. O da o an bulabileceği herhangi bir işe başvurur. Kabul edilirse orada bir sıkıntı çıkana, daha doğrusu çıkarana kadar çalışır. Oradan ayrılır ve tekrar yeni bir iş arar. Çalıştığı işler farklı türlerde işlerdir. Geçmişte işlediği, yasalara uygun olmayan bazı suçlardan dolayı daha iyi işlere girme fırsatlarını da

Çağlar

kaçırır. Chinaski, çalıştığı yerlerdeki kurallara uymamaktadır. Bu genel kurallara belirli bir süre sabreder ve kendini kötü hissettiği, bir içkiye ihtiyaç duyduğu zamanlarda kuralları çiğneyerek hiçbir şey olamamış gibi oradan bir bara doğru uzaklaşır. Chinaski iş hayatındaki iktidar ilişkilerinin uyumlu bir şekilde ilerlemesine engel olacak genel bir direniş göstermektedir. Çoğu kişi istemese de çalışmak zorunda olduğu için belirli bir uyum sergileyerek toplumsal hayat koşulları içinde hareket eder. Chinaski, genel bir tavır olarak bu uyumu reddetmektedir. O yazarlık hariç her türlü işi yapmak durumunda kalan genç bir adamdır.

Chinaski, iş hayatında süreksizlik gösterdiği için hiçbir zaman çalıştığı yerlerde hiyerarşik anlamda bir yükselme sağlayamaz. Buna kendisiyle olan ilişkisi içerisinde ihtiyaç da duymamaktadır. Onun hiyerarşik düzeni yazarlık mesleğine ilişkindir. Bu sebeple film boyunca çalıştığı yerlerdeki iktidar ilişkileri içinde bir başkası üzerinde bir egemenlik kurması durumu söz konusu olmaz. O, sürekli bu anlamda egemen olunan durumdadır. At yarışlarından para kazanmaya başladıktan sonra kendisine pahalı kıyafetler, ayakkabı, purolar alır. Ve o an bisiklet deposu sahibi, gözünde o kadar da büyük görünmez. Chinaski, çalışma hayatının iktidar ilişkilerine karşı direniş göstererek, onları kabul etmeyerek kendilik ilişkisine göre bir tavır sergilemektedir. Ama gerçek hayatın koşullarının etkilerinden de duygusal, zihinsel ve fiziksel olarak olumsuz yönde etkilenmektedir. İş hayatının iktidar ilişkileri içinde, özellikle bir direniş tavrı da gösterdiği göz önüne alınırsa, egemenliğin baskısını belki diğer çalışanlardan da daha çok hissetmektedir.

Chinaski bir işe başvurduğunda, ona genelde ne iş yaptığı sorulur ve bir yazar olduğunu söyler. Yazarlık dikkat çeken bir meslektir ve insanların kendilerinin ya da çevresindeki başka kişilerin yan bir uğraş olarak ilgilendikleri bir konudur. Chinaski de benzer durumlarla karşılaşır. Turşu fabrikasındaki iş görüşmesinde yazarlık üzerine bir konuşma geçer. İşe başladıktan kısa bir süre sonra patron, bir arkadaşının da yazar olduğunu ve kendisini onunla tanıştırmak istediğini söyler. Chinaski, sahneyi otobüste eve dönerken tekrar düşünür: “Buradaki sahne aklımda yer etti. O purolar, kaliteli takımlar... İyi hayatları düşündüm, güzel evlere doğru yükselen kıvrımlı yollarda uzun sürüşler... Refah, Avrupa seyahatleri, iyi kadınlar...” (Hamer, 2005). Chinaski, iyi bir yazar olmayı ciddi bir şekilde düşünmektedir, bu iş onun için bir yan uğraş değildir ve kendisini yazar olarak görmektedir. Chinaski'nin iş hayatında iktidar ilişkilerindeki direnişin temel dayanağı burasıdır. Turşu fabrikasındaki bir patronla, iş görüşmesinde yazarlıkla ilgili mülakat yaparak işe başlamak durumunda kalmak.

Yanlış kişiyle, yanlış yerde, yanlış bir konu üzerine konuşarak zaman kaybetmek. Ancak Chinaski, olması gerektiği yere gelmek için çalışması, yazması gerektiğinin farkındadır. Onun asıl işi yazarlıktır ve o, işini yapmaktadır.

Chinaski, çalışma hayatında gerçekleşen iktidar ilişkilerinin farkındadır ve bu durumdan rahatsızdır. Aslında bir yazar olarak bu çalışma koşullarından farklı, daha belirsiz, daha yavaş işleyen ve o an için hiç kazandırmayan bir işin iktidar ilişkisinin tarafıdır ve bu mücadelesini sürdürmektedir.

3.6. Chinaski'nin Ait Olduğu İktidar İlişkileri: Yazarlık Ve Yayıncılık İlişkileri

Chinaski içinde yaşadığı topluma uyumsuz bir görüntü sergilerken, iş hayatında başarısızken ve maddi olarak bir ilerleme göstermezken bir yandan da kendisi için asıl önemli olan iktidar ilişkisinin bir parçası olarak hayatını sürdürmektedir. Bu ilişki, bir yazarın ve yazarın kendisini gösterebilmesi için onlarla mesleki bir ilişki içinde olmaya ihtiyaç duyduğu yayıncıların oluşturduğu iktidar ilişkisidir. Bir yazar için bu ilişki, ilk önce yazmak ve bu yazıların, yazarın kendi tarzına göre ilerlemeye fırsat bulabileceği bir yayın organında değerlendirilmesi ile başlar. Bahsedilen yayın organları, Chinaski gibi yolun başında olduğunda genelde edebiyat dergilerinden oluşur. Bu dergiler gazeteler gibi her gün yayımlanmazlar. Üstelik bu organlara gönderilen yazılar bir birikim halinde değerlendirilme işleminden geçer. Birçok yazarın gönderdiği yazılar arasında bir yer edinmek ve dikkat çekmek uzun zaman alabilmektedir. Bu sürede yazarların bir kısmı başka işlerle de uğraşır, bir kısmı da yalnızca yazarlık yapmaya çalışarak kendi imkânlarıyla hayatta kalırlar. Chinaski, sadece yazarlığa odaklanmak, bu konuda yetkinleşmek ve iyi öyküler yazmak istemektedir. Ancak imkânları sadece bunu yapabilmesine izin vermemektedir. Bu sebeple yapacağı işi çok da umursamadan çeşitli işlere girip çıkarak asıl hedefine ulaşmaya denemeyi sürdürmektedir.

Yazarlık işinde Chinaski'nin iktidar ilişkileri içinde bulunduğu karşı taraf editörlerdir. Edebiyat dergilerindeki yayın kurulları gönderilen yazılar için değerlendirmelerde bulunup onların yayımlanıp yayımlanmayacaklarına karar verirler. Bazı uygulamalara göre posta yoluyla geri bildirimlerle konuyla ilgili bilgilendirme yaparlar. Ve bu durum sıradan bir iş ilişkisinde olduğundan daha yavaş ilerleyen bir süreçten oluşur. Yazılar yayımlanmaya başladığında da kazanılabilecek para miktarı oldukça düşüktür, bazı uygulamalarda ödeme de yapılmaz.

Çağlar

Chinaski, içinde bulunduğu durumun farkındadır. Nasıl bir iktidar ilişkisi içinde yer aldığını bilmekte, bunu diğer çalışma hayatına egemen olan iktidar ilişkilerine tercih etmektedir. Edebiyat dünyası içinde ve toplumsal hayatta yalnızca yazı yazarak kalmanın zorluğunun bilincindedir. Ancak onun kendisiyle kurduğu ilişki çerçevesinde, var olmasından haz alabilmesini sağlayacak olan yazarlığa olan tutkusu, editörlerle olan uzaktan gerçekleşen iktidar ilişkisine katlanmasını, buna uyum göstermesini sağlar. Bu güç ona aynı zamanda diğer çalışma biçimlerinin içerdiği iktidar baskılarına karşı sürekli bir direniş sergileme konsantrasyonu vermektedir. Yaptığı şey, yazarlık mesleği için bir başvuru biçimidir. Ön görüşmeler, mülakatlar editörlere gönderdiği yazıların içeriğiyle, kalitesiyle gerçekleştirilir. Chinaski bu süreci şöyle aktarır: “Haftada üç veya dört kısa hikâyeye yazdım. Hepsini postada tutuyorum. New York’un editörlerinin nasıl tepki verdiklerini hayal ettim: Hey, bizim kaçıkta bir hikâyeye daha gelmiş! Çoğunu John Martin’e gönderdim. Dergisi Black Sparrow’a hayrandım.” (Hamer, 2005).

Chinaski, yazarlığın zor bir meslek olduğunu, bunun birçok fedakârlık gerektirdiğini bilmektedir. Bunu yaşayarak görmektedir. Bu hedef doğrultusunda ilerlerken toplumsal hayattan dışlanabileceğini, toplumsal ilişkilerde sahip olabileceği rollerden, statülerden uzaklaşabileceğini fark etmiştir. Fakat Chinaski, bütün özel ve kurumsal ilişkiler ağının dışında kalarak kendisiyle kurduğu ilişki temelinde kendilik kaygısını gerçekleştirmek için yazarlık üzerinde çalışmaya ve bu yönde ilişkiler geliştirmek için uğraşmaya devam eder:

“Eğer deneyecekseniz sonuna kadar gidin. Aksi takdirde hiç başlamayın bile. Bu, kız arkadaşlarınızı, karılarınızı, akrabalarınızı, işlerinizi, hatta aklınızı kaybetmek anlamına gelebilir. Üç veya dört gün yemek yememek, parktaki bankta donmak demek olabilir. Hapse girmek, küçük düşmek olabilir. Maskara olmak veya yalnızlık olabilir. Yalnızlık bir lütuftur. Diğerleri ise sabrınızı sınar, ne kadar çok yapmak istediğinizi anlamak için, yaparsınız da. Reddedilmeye ve en garip ihtimallere rağmen ve hayal edebileceğiniz her şeyden çok daha iyi olur. Eğer deneyecekseniz sonuna kadar gidin. Bu duygunun başka bir eşi yoktur. Tanrılarla yalnız kalırsınız ve geceler ateşle alevlenirler. Hayatınızı kusursuz kahkahaya doğru yaşarsınız. Bu mevcut olan tek iyi savaştır.” (Hamer, 2005).

Chinaski’nin yapmak istediği iş için verdiği uğraş ve yazarlık yoluyla yaratmaya çalıştığı kendi söyleminin bilgisi, içinde yaşadığı çevrenin ilişkileri için geçersizdir, girip çıktığı işler için bir işlevselliği olamaz. Çalıştığı yerlerin iktidar ilişkilerinin kendine ait başka kuralları vardır. Chinaski, bu sebeple yavaş bir şekilde de olsa kendi söylemini, içinde aynı iktidar ilişkileri kurallarının geçerli olduğu edebiyat çevresi için hazırlamakta ve onlara yavaş yavaş sunmaktadır.

3.7. Factotum Filminde İktidar İlişkilerinin Kendilik Kaygısına Etkisi

Filmde, Chinaski'nin kendilik kaygısının gerçekleştirilmesi için özgürlük sorunu iktidar ilişkilerinin içinde ve dışında, kendi içinde dağınıklığa sahip bir düzen biçiminde ortaya çıkar. Öncelikle filmde özgürlük sorunu, Chinaski'nin çevresindeki mikro iktidar ilişkilerinin dışında kalmaya çalıştığı bir görünümde ele alınır. Chinaski, yalnız yaşayan ve duruma göre, anlık kararlarla hareket eden birisidir. Çevreden sıkıldığı, yalnız kalmak istediği anda özel ve iş ilişkilerini birden sonlandırabilmekte, yeni bir maceraya girişebilmektedir. Onun için yalnız kalmak bir lütuftur. Yalnız kalmak demek; onun gerçek işini yapması, yazması, sevdiği klasik müziği dinlemesi, toplumsal hayatın sıkıcı gerçeklerinden uzaklaşarak kendisiyle ilişkisi çerçevesinde kurduğu sosyalleşmeyi yaşaması demektir. Bu yalıtılmış özgürlük Chinaski'nin kendilik kaygısının temel amacıdır. Böylece kendilik pratiklerini uygulayabilmek için dışarının bütün etkilerinden bağımsız bir ortam oluşmuş olur. Fakat Chinaski'nin hem yazılarına konu olacak olayları yaşaması hem de fiziksel ve ruhsal olarak hayatta kalmak zorunda olması onu iktidar ilişkilerinin içine sokar. Sevgilileri, işleri ve arkadaşları olur. Onun bu ilişkilere, özellikle aşka ihtiyacı da vardır. İş ilişkileri katlamadığı bir zorunluluktur, fakat filmde arkadaşı olarak gördüğümüz Manny de iş ortamı aracılığıyla tanıştığı ve at yarışlarında birlikte kazandığı birisidir. Chinaski bu tür iktidar ilişkilerini sürdürürken, içinde kendisine ait olmayan şeyler hissettiğinde ve kendilik kaygısını tehlikede bulduğunda ilişkilere direniş göstererek özgürlüğünü koruma altına alır. Kendilik kaygısı açısından özgürlüğünü korumak için sıkça başvurduğu direniş biçimleri bir süreklilik oluşturur. Bu Chinaski'nin yaşam biçimi gibidir. Bu düzen içinde kendilik pratiklerini uygulamaya çalışır. Burada şöyle bir sorun ortaya çıkar: Özellikle iş hayatındaki iktidar ilişkilerine gösterilen direnişler kendilik kaygısının asıl tehdidi olabilir mi? Uzun sürelerle işsiz kalmak ve sık sık başka işlerde çalışmak durumunda kalmak; alışılmış bir iş düzenine oranla çeşitli iktidar etkilerine maruz kalmak demek değil midir? Bu, fazla sayıda mikro iktidar ilişkilerine bağımlı hale gelmek olmaz mı? Kendilik kaygısı temelinde ruhsal olarak yaranma riski her defasında artabilir mi? Aynı şey aşk ilişkisi için de geçerlidir. Her bir ilişki farklı istekler, farklı iktidar etkileri içerir. Buna bağlı olarak Chinaski'nin kendini gerçekleştirmek için yeteri kadar ve istikrarlı bir özgürlüğe sahip olduğu söylenebilir mi? Filmde yazar olmanın büyük bir tutku olarak Chinaski'de yaşatılması, onun bu anlamda kendilik pratiklerini aksatmadan uygulamasını sağlar. Film, soruna odaklama ölçüsü ile bir kapı açar. Onun için özgürlük, bu pratiklerin uygulanıyor olması demektir. Hedef bellidir. Odaklanma biçimi, Chinaski'nin karakterine uygun olarak hayatın içinde dağınık noktaları hedef alır. Burada önemli olan özgürlüğün

Çağlar

ölçüsü değil, odaklanmanın ölçüsüdür. Biçim kişinin karakterine ve dayanma gücüne göre bir hal alabilir. Engellerle, kendisini mahrum bıraktığı ilişkiler dolayısıyla, her defasında yeniden onları kurmaya çalışarak ve bunların maddi getirilerinden de faydalanmadan, belki de çoğu insana göre daha çok karşılaşılır. Chinaski, her defasında bir engeli aşmak zorundadır. Ancak kendisi hakkında doğru bilgiye sahip olma ve odaklanma, asıl işin devam ettirilmesi için Chinaski'yi yolunda tutar. Chinaski için önemli olan, kendi anlatısını oluşturabileceği doğru iktidar ilişkileri içinde olmaktır. Burada sağlanacak kısmi bir özgürlük, diğer bütün güçlülere dayanabilme gücü verir.

4. Paterson Filminde Ahlaksal Öznenin Kurulumu

4.1. Paterson Filminin Konusu

Paterson (Jarmusch, 2016), Jim Jarmusch'ın yazıp yönettiği, başrollerini Adam Driver'ın ve Golshiften Farahani'nin paylaştığı, hikâyesinin New Jersey eyaletine bağlı Paterson kentinde geçtiği ve bir otobüs şoförünün yedi gününün pratiklerinin anlatıldığı bir film. Paterson; Paterson'da yaşayan, bir otobüs şoförü olarak 23 numaralı Paterson hattında çalışan, Bir Paterson şairi olan William Carlos Williams'ı ve onun Paterson adlı kitabını çok seven, kendisi de şiir yazan bir adamdır. Cep telefonu kullanmayan, çok girişken olmayan, dar bir sosyal çevreye sahip, kendi küçük hayatından memnun bir yaşam süren ve birlikte yaşadığı sevgilisi Laura'ya âşık bir gençtir. Film, pazartesi gününden başlayarak yedi gün boyunca Paterson'ın günlük deneyimlerine ve onun şiir üzerine düşünme pratiklerine odaklanmaktadır.

4.2. Paterson'da Ahlaki Yasa Ve Davranışların Ahlaksallığı

Filmde, Paterson'ın içinde yaşadığı toplumun ahlak yasalarına davranışlarıyla uyumsuzluk göstererek, Chinaski'de olduğu gibi kendi ahlaksal davranışlarını uygulamaya çalışması ya da onları kabul etmemesi söz konusu değildir. Dayatılan ahlak yasaları altında bir ezilme görülmemektedir. Filmde ahlakın genelde ve Paterson'ın davranışlarında bir sorun olarak işlendiği tespit edilmemiştir. Hikâye daha çok Paterson'ın iç dünyasına dönmesiyle, burada yapılan yolculuğa odaklanmıştır. Filmdeki ahlak oluşumu, düşünce üzerine yapılan yoğunlaşmalar yoluyla Paterson'ın kendilik ilişkisinin bu pratiği üzerinden kurulmuştur. Davranışlar konusunda zaten uyumlu bir görüntü sergileyen Paterson, daha çok düşüncelerinin ahlaksal öznesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Böylece filmde genel toplum kuralları ve Paterson'ın da sorunsuz toplumsal ilişkileri ile ahlakın, ahlaki yasa ve

davranışların ahlaksallığı olan her iki yönünün birbirleriyle uyumlu ilişkiler içinde sunulduğu anlaşılmıştır.

4.3. İktidar Bağlamında Paterson Ve Laura İlişkisi

Sıradan ve her şeyin yolunda gittiği bir hayatın içinde şiirin oluş halini otobüs şoförü Paterson üzerinden göstermeye çalışan filmde, iktidar ilişkileri yoğun bir biçimde ev içinde gerçekleşmektedir. Evde Paterson, Laura ve aslında Laura'nın köpeği olan Marvin birlikte yaşamaktadırlar. Laura, ev içindeki hayatlarının asıl düzenleyicisi, koruyucusu ve denetleyicisi durumundadır. Ev içi etkinliklerinin egemen gücü Laura'dır. Burada bir baskı söz konusu değildir. Paterson gönüllü olarak bu görevi ona bırakmış gibi görünmektedir. Genelde herhangi bir müdahalede bulunmaz. Laura çalışmamaktadır ve bütün gününü evde geçirir. Böylece evdeki düzenin doğal sahibi konumundadır. Ev içindeki fiziksel düzene, yenilecek yemeklere, yapılacak etkinliklere Laura önderlik eder. Laura bir arayış içinde görünmektedir. Resimle, boyama yapmakla, gitar çalmakla ilgilenir. Kendisini bir şekilde ifade etmeye çalışmakta, bu konuda bir şeyler yapabileceğini göstermeye çalışmaktadır. Evin, duş perdeleri de dâhil olmak üzere bütün perdelerini değişik renk ve şekillerde sürekli boyamaktadır. Duvarlara kendi yaptığı resimleri asmaktadır. Bütün bunların iktidar ilişkisi içindeki anlamı Paterson'a da ait olan ev alanının çoğunu Laura'nın kullanıyor olmasıdır. Paterson eve geldiğinde her akşam Laura'nın gün içinde bu yaptıklarını görür, inceler. Laura'nın evdeki hemen her eşyanın üzerine yaptığı şekiller ona garip gelse de, Paterson iktidar ilişkilerini gelecek ve iktidarın yer değiştirmesini sağlayacak bir müdahalede bulunmaz. Onun evin genel alanının dışında, alt katta küçük bir çalışma odası bulunmaktadır. Burası onun özel alanıdır. Paterson, her iki alanı da kullanarak kendisini ev yaşamından ve kendinden soyutlamaz. Laura, her ikisi için de yapmak istedikleri ve yapacaklarını Paterson'la sürekli olarak paylaşır. Laura'nın iktidarını kullanma biçimi, kararlarına Paterson'ı ortak etme biçiminde gerçekleşir. Örneğin ev bütçesinden karşılanacak olan gitar alımı için Laura zaten karar vermiştir. Paterson bu kararı ilk duyduğunda biraz düşünür ancak Laura'yı bu konuda destekler. Akşamları Marvin'i gezdirme işi de sürekli olarak Paterson'dadır. Bu görevi ona Laura verir. Hatta bazen bu görev ona sorulmadan Marvin'le konuşmak yoluyla Paterson'a tebliğ edilir. Paterson bu durumdan çok memnun değildir. Ama düzenli olarak görevini yerine getirir. Bu konuda da herhangi bir direniş göstermez. Hafta sonu geldiğinde Laura kap keklerini satmak üzere pazara gittiğinde yine Paterson'ın çok da istemediği bir biçimde Marvin ona kalacaktır.

Çağlar

Paterson'ın Laura ile birlikte içinde bulunduğu iktidar ilişkisinin çalışma açısından önemli bir yönü, onun Paterson üzerinde şiirlerin kopyasının çıkarılması yönünde uyguladığı pozitif baskıdır. Paterson hemen her gün şiir yazmaktadır ve Laura onun şiirlerini çok beğenir. Fakat Paterson bu uğraşı şairlik, şair olma, bunun için çalışma şeklinde gerçekleştirmez. O sadece yazıyordur. Laura, kendisinin kendilik ilişkisi içinde verdiği mücadelenin bu yönünü Paterson'ın da uygulamasını istemektedir. Onunla kendi uğraşları hakkında paylaşımlarda bulunurken aynı zamanda da ona şiirlerinin kopyasını çıkartmasını sürekli olarak telkin eder. Paterson da bunu yapacağına dair sözler verir. Hafta sonu bunun için uygun bir zamandır.

Laura, Paterson'la aralarındaki iktidar ilişkisinde baskıcı bir tutum içinde değildir. Daha çok bir yönlendirici konumundadır. Paterson'ı sevmektedir. Kendisi ve onun için düşüncelerinde tasarladığı, hayal ettiği şeyler bulunmaktadır. Bunların uygulanması için ondan daha heyecanlı, daha atak bir karaktere sahiptir. Bütün bunların onaylanması ve uygulanması adına ilişkilerindeki etkin rol Laurada'dır. Paterson, evin bu halinden ve Laura'dan, genelde bu yönlendirmeden rahatsız görünmez. Gündelik yaşam akıp giderken onun kafasında da kendileriyle ilgili bir betimleme bulunmaktadır. "Aşk Şiiri" adını verdiği, filmde yazdığını gördüğümüz ilk şiirde bunu şöyle anlatır: "... Bana yaşattığın da buydu. Ben bir sigara ve sen kibrit oldun. Veya ben kibrit, sen ise sigara oldun, cennete doğru atılmış öpücüklerle alevler içinde kalan" (Jarmusch, 2016).

4.4. Aile İçi Bir Mücadele: Marvin Paterson'a Karşı

Marvin, Laura'nın evde bir *İngiliz bulldog* olarak bulunan köpeğidir, üçüncü bireydir. Paterson'la aralarındaki çekişme, temelde Marvin'in dışarıya çıkarılmaya duyduğu ihtiyaç ve bunun giderilmesi biçiminden kaynaklanmaktadır. Marvin'i her gece dışarı çıkarma görevi, evin egemen gücü Laura tarafından Paterson'a verilmiştir. Ama akşamları, aynı zamanda Paterson'ın da dışarıya, sosyalleşmeye duyduğu ihtiyacın giderilmesi için en uygun zamanlardır. Her ikisi de bu saatlerde rahatlamak, sosyalleşmek, yürüyüş yapmak istemektedirler. Bu saatlerdeki iktidar ilişkisine hâkim olan, onu yönlendiren kişi ise Paterson olur. Güzergâhları bellidir. Paterson'la birlikte bara doğru gidecekler, Marvin kapıda onu bekleyecek ve sonra birlikte eve döneceklerdir. Bu durum Marvin'in hoşuna gitmemektedir. Belki temelde bu yüzden ya da aynı zamanda Laura'yı da kıskandığı için aralarındaki ilişki iyi değildir. Ev içinde aralarında Laura'nın fark etmediği bir gerginlik vardır. Marvin intikamını her gün, Paterson eve dönmeden önce bahçedeki posta kutusunun direğini yerinden oynatarak,

Aksaray İletişim Dergisi
eğerek alır. Paterson bunun nasıl gerçekleştiğini öğrenemez ve o da sürekli posta kutusunu düzeltir. Paterson, otobüsünün arıza yapması sonucu eve erken geldiğinde, Marvin onu posta kutusunu düzeltirken izler ve hemen Paterson içeri girmeden kendi koltuğuna geçer. Ancak Marvin asıl intikamını cumartesi günü alır. Paterson, Laura kap kekleri satmaya gittiğinde Marvin'le baş başa kalır. Önce onu yürüyüşe çıkarır, sonra evde kendi küçük odasında şiir yazmaya başlar. Bu sırada Laura gelir, onu odasından alıp yukarıya çıkarır. Paterson yukarıya elinde şiir defteriyle birlikte çıkmıştır. Birlikte yemeğe çıkmak ve sinemaya gitmek üzere dışarı çıkmaya karar verirler. Defter koltuğun üzerinde unutulmuş şekilde durmaktadır. Marvin bu fırsatı kaçırmayacaktır. Paterson ve Laura eve döndüklerinde defterin en küçük parçalarına kadar ayrılmış olduğunu görürler.

4.5. Paterson Filminde İktidar İlişkilerinin Kendilik Kaygısına Etkisi

Çalışmanın bu bölümünde, filmdeki Paterson karakterinin kendilik kaygısını gerçekleştirebilmesi için toplumsal ilişkilerle ve bu ilişkilerdeki davranış kurallarıyla olan etkileşimi ve bu çerçevede kendisiyle kurabileceği ilişki için sahip olduğu özgürlüğün sınırları ile gerektiğinde bu sınırları korumak adına bir direnişte bulunup bulunmadığı incelenmiştir.

Paterson'ın Laura ve birlikte kurdukları düzenli hayat ekseninde sürdürdüğü bir hayatı vardır. Yukarıda da belirtildiği gibi, bu düzenin üzerinde özellikle ev içinde ve kısmen Paterson'ın dışarıdaki hayatında da Laura'nın etkisi olduğu görülmektedir. Ancak Paterson, bahsedilen türdeki hayattan beslenebilen bir kendilik ilişkisi içindedir. Paterson kenti dışarıya çizilen bir sınır olarak öncelikle bu ilişki için bir çevre imkânı sunar. Dışarıya karşı oluşturulan alanın içinde, Paterson'ın kendisiyle ilişkisini oluşturabilmesini sağlayacak koşulları barındırır. Bu, filmde özellikle vurgulanır. Paterson kentinden birçok ünlü isim çıkmıştır. Akşam gerçekleşen bir bar sahnesinde, bar sahibinin bu konuya olan genel ilgisi ile bahis açılır. Amerikalı ünlü aktör ve komedyenler Lou Castello ve Bud Abbot üzerine hangisinin daha ünlü olduğu hakkında görüş belirtirler. Lou Castello'nun parkı ve heykeli olduğu düşüncesinden hareketle bar sahibi onun daha önemli bir ünlü olduğunu söyler. Film, içinde geçtiği kent olan Paterson'ı kendilik ilişkisinin sanat çerçevesinde kurulabileceği bir yer olarak sunar. Filmin sonuna doğru Paterson ve Japon şairin konuşmaları da bunu açığa çıkarır niteliktedir. Amerikalı ünlü şairler William Carlos Williams'ın ve Allen Ginsberg'in Paterson New Jersey'de yaşamış oldukları üzerine konuşurlar. Bu çerçeveye birlikte içinde bulunan kentte, iktidar ilişkileri ve davranış kuralları Paterson için engellerle dolu, direniş gösterilecek bir ortam olarak sunulmaz. Aksine, Paterson'ın en sevdiği şair olan William Carlos

Çağlar

Williams'ın da içinden çıktığı ve kendi karakterine de uygun olarak gösterilen bu küçük kent ortamı, Paterson'ın kendilik ilişkisini kurabileceği ve ondan ilham alabileceği bir yapı sergiler. Eve dönerken yazdığı “Şiir” başlıklı bir şiirinde kentten ve dışarıda olmaktan aldığı hazzı kendisiyle kurduğu ilişki yoluyla şöyle aktarır: “Evdeyim. Dışarısı güzel, sıcak. Kar yağdıktan sonra açan güneş gibi. Baharın ilk günü ya da kışın son günü gibi. Bacaklarım merdivenleri çıkıp kapıdan girerken, üst kısmım burada bunları yazıyor” (Jarmusch, 2016).

Ev içindeki ilişkiler Laura'nın egemenliğine karşın Paterson'ın kendisiyle özgür bir biçimde ilgilenebilmesi için bir tehlike oluşturmaz. Burada da aksi bir yön sezilir. Paterson'ın Laura'yla yaşadığı aşk ilişkisinin hissettirdikleri bir kendilik pratiği uygulaması olarak onun şiirlerine yansır. Ev içindeki yaşamın genel kurallarının ve etkinliklerin tamamen Paterson'ın bağımsız iradesine bağlı olmaması da onun özgürlüğüne doğrudan bir müdahale biçiminde ele alınmaz. Karar verme ve uygulama yetkilerinin ağırlıklı olarak Laura'ya bırakılması zorunluluk içeren bir terk ediş değildir. Paterson, Laura'nın bazı karar ve uygulamalarına sıcak bakmasa da, bu his ve görüşlerini ancak hissedebiliriz. Bahsedilen rahatsızlıklara, şiirlerde bir kendilik ilişkisi biçiminde ya da aralarındaki ilişkide bir davranış olarak rastlamayız. Burada *ev* sözcüğünün anlamı devreye girer. Paterson yalnızlıktan Chinaski kadar beslenen bir karakter değildir. Çalışırken, dışarıdayken düşünmeye fırsat bulmakta, bu fırsatları değerlendirmektedir. Ama kendisiyle ilişkisini gerçekleştirmek üzere düşünmesine olanak tanıyan biraz da içinde yaşamaktan mutlu olduğu huzurlu ev ortamıdır, ailedir.

Paterson'ın ev içi ilişkilerinde bulunduğu üçüncü birey, Marvin'dir. Marvin'le Paterson birbirlerinden pek hoşlanmaz. Laura'ya sahiplilik ve aralarındaki akşam yürüyüşleri sorunu Marvin'in ondan bir rahatsızlık duymasına neden olur. Kendisi bir köpek olduğu için, aralarındaki iktidar sorunu Marvin aleyhine işlemektedir. Laura Paterson ve Marvin, Paterson da Marvin üzerinde iktidar sahibidir. Marvin'in, akşam yürüyüşlerinde Paterson'ın sorumluluğunda olması, onun kendisiyle ilgilenebilmesi için bir sorun olarak görülebilir. Bu yürüyüşlerde Paterson kendisiyle baş başa kalamamaktadır. Ancak Marvin'le olan iktidar mücadelesinin asıl sorunlu kısmı Marvin'in onun defterini parçalamasıyla ortaya çıkar. Paterson çok üzülse de Marvin'e kızmaz, hatta onun bir yaptırım uygulaması olarak aldığı garajda kalma cezasını durdurarak, onu tekrar eve almak ister. Marvin ile olan ilişkisinde, Paterson'ın doğrudan özgürlüğünün elinden alındığını, onun kendilik pratiklerini engellediğini ya da durdurduğunu söyleyemeyiz. Fakat bir iktidar mücadelesinin varlığından bahsedebiliriz. Marvin'in sonunda yaptığı eylem, Paterson'ın kendilik ilişkisinin önemli bir

parçasını oluşturan şiir defterinin başına gelenler, bir iktidar çekişmesinin sonucudur ve Paterson'a bir defa için önemli bir zarar verir.

Paterson'ın iş ilişkilerinde herhangi bir iktidar yapısıyla karşılaşmayız. İş hayatından yalnızca Donny'i tanımış oluruz. O da iktidar mücadelesi yaşayabileceği birisi değildir, onun gibi orada çalışan bir adamdır. Paterson'ın iş hayatı, edebiyat sanatını bir iş olarak uygulamayan, herkes gibi sıradan herhangi bir işte çalışan genç bir adamın, çalışma süresi içinde şiirlerini düşünme sürecini ve oluşturmasını kapsayan bir yapıdadır. Bu sebeple, Paterson'ın kendilik kaygısına etkileri bakımından iş ilişkilerinde iktidar yapılarının incelenmesi için ayrıca bir başlık açılmamıştır. Bu aşamada iktidar ilişkileri, bir sanat uğraşı içinde olan insanların başka işlerden oluşan çalışma hayatlarının onların bu kendilik ilişkisini olumsuz yönde etkileyip etkilemediği ekseninde ele alınabilir. Filmin teması tam da burada devreye girer. Tıpkı William Carlos Williams'ta olduğu gibi, filmde herhangi bir sanat uğraşı içinde olan ve başka mesleklerde çalışan insanların başarıya ulaşabileceklerinin mümkün olduğu görüşü göze çarpar. William Carlos Williams da bir doktor olarak Paterson'da yaşamıştır. Paterson bunun farkındadır. Filmde bu konuya ilişkin olarak işinin kendisine engel olacak ya da tam tersine onu doğrudan destekleyecek yönde bir söylem bulunmamıştır. Ancak temel ve muhtemel bir iktidar sorunu tartışması yaratacak meslek hayatı ve kendilik kaygısı ilişkisi, filmde bu anlamdaki bir etkileşim içinde sunulmaz.

Filmde; Paterson kentindeki toplumsal hayat, Paterson'ın iş hayatı ve ev ortamı incelendiğinde, çevrenin ve ilişkilerin genel olarak onun kendilik ilişkisine bir engel teşkil ettiği söylenemez. Paterson kentinin, bütün içindekilerle birlikte Paterson'ın şiirleri için bir esin kaynağı durumunda olduğu anlaşılmıştır.

Sonuç

Factotum (Hamer, 2005) filminde, kendilik kaygısı yazı ile güçlü bağlarla ilişkilendirilmiştir. Chinaski iyi bir yazar olmak istemektedir. Onun kendisini gerçekleştirme, varlığını ortaya koyması; yazılarını yazmak, onları edebiyat dergileri aracılığıyla dolaşıma sokmak ve sonuçta okunmakla mümkün olacaktır. Bu hedefin gerçekleşmesi yolunda yazı yazmanın onun kendilik ilişkisine yön veren temel hareket noktası olarak kullanıldığı görülmüştür. Chinaski, kendisiyle ve çevresiyle olan ilişkisini tamamen bu doğrultuda kurmaktadır. Kendi anlatısını oluşturmak için hedefine doğru ilerlerken başka herhangi bir uğraş içinde bulunmamaktadır. Bu konuda üzerine düşeni yapmakta, düzenli olarak kısa öyküler yazarak onları edebi

Çağlar

söylemlerin dolaşımında olduğu kanallara iletmeye çalışmaktadır. Böylece Chinaski'nin etiğinde yazı yazmanın bir cevher (*töz*) olarak işlev gördüğü söylenebilir. Onu bir özne olarak kuran davranışlarına yön veren şey budur. Chinaski, yazarlığı bir meslek olarak edinmek istemektedir. Bu hedef, davranışlarının onu götürmek istediği yerdir. Böylece yazarlık da Chinaski'nin etiğinin amacı (*ethos*) olarak saptanmıştır.

Filmde yazı yazmak Chinaski için bir kendilik anlatısı olarak kullanılmaktadır. Kendilik anlatısı burada Chinaski'nin genel bir içe dönmeyi gerçekleştirmesi ile birlikte oluşur. İçe dönme, kendini ve çevreyi keşfetme şeklinde gerçekleşir. Burada yazı yazmaktan daha iyi bir kendilik ilişkisi oluşturmak amacıyla bir yararlanma söz konusu değildir. Filme yazı, kendilik ilişkisinin yazı yazmak üzerinden kurulmasıyla bir kendini ifade etme aracı olarak kullanılmıştır. Chinaski için kendini ifade etmek varlıksal bir sorun olarak kurulmuştur. Chinaski'nin kendilik ilişkisi açısından gelişme, yazıların amaç doğrultusunda ilerlemesine bağlanır. Kendilik pratikleri de Chinaski'de yalnızca bu yöndeki gelişmeye odaklanmış bir biçimde düzenli yazı yazma pratikleri olarak ortaya çıkar. Chinsaki, özellikle iş hayatına uyum sağlayamamaktadır; fakat düzensiz hayatı içinde yalnızlığını kendi anlatısını oluşturmak için bir avantaja dönüştürür. Kendilik ilişkisini, kendisini toplumun kurumsal ilişkilerinden dışarıda tutarak gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Ancak sürekli girip çıktığı işler, bar hayatı, aşk ilişkileri, hipodrom günleri, onun yaşamın içinde gözlem yapma ve etkilenebilecek şeylere açık olma pratiklerini uygulamasına izin verir. Bunlar yazıları için gerekli malzemeleri edinmesine olanak verir. Chinaski'nin kendilik kaygısı temelinde uyguladığı yazı yazma pratiği, sanatsal bir söylem, mesleki bir mesele içinde ele alınır. Chinaski ne yaptığının, ne durumda olduğunun, yazılarının kalitesinin farkındadır. Onun peşinde olduğu şey, çoğunluğun yaptığı gibi her gün işe gidip gelinen bir hayatın dışında kalarak, kendi sanatsal söyleminin bilgisini dolaşımında tutmaktır. Bunun gerçekleşmesi için Chinaski, toplumsal hayat içinde ne kadar dağınık görünse de aslında hedefe kilitlenmiştir. Kendisiyle ilişkisi içinde toplumsal ilişkilerden giderek uzaklaşırken aynı hızla kendi derinliklerine inmektedir. Kendisi, insanlar ve yaşam hakkında bilgileri toplamaktadır, bunları kendi içinde yeniden düzenlemektedir ve kendisine meslek olarak seçtiği yazarlık için anlatısını oluşturmaya çalışmaktadır.

Paterson (Jurmusch, 2016) filminde kendilik kaygısı ve yazarlık ilişkisi mesleki bir çerçeveye oturtulmaz. Hatta *Factotum* (Hamer, 2005) filminin aksine, yazı yazmak mesleki kaygıdan uzak tutulur, ayrıca bir mesele olarak ele alınmaz. Başka bir meslekte çalışılırken de, her gün

işe gidilip gelindiği düzenli toplumsal ilişkiler yürütülürken de şiir yazmanın mümkün olabileceği anlatılır. *Paterson*'da (Jarmusch, 2016) şiir yazmanın oluş haline ve onu tetikleyen ortamın biçimine değinilir. Burada da yazı yazmak bir kendilik pratiği oluşturur. Ancak mesleki bir seçim, hedefe doğru ilerleme söz konusu değildir. *Paterson*'ın şiir yazma pratiği, kendilik kaygısının içe dönme pratiğinin yoğun bir biçimde kullanıldığı bir uygulama içinde ele alınır. *Paterson*'ın bu anlamdaki kendilik pratiği; gün içinde gözlem yapma, gördüklerinden ve yaşadıklarından etkilenme, böylece düşüncelerinde oluşan temsilleri işleme şeklinde uygulanır. Seyirci bu işleniş anının içine alınır. *Paterson* da şiir yazarak kendi varlığını ortaya koymaktadır, şiir onun kendini gerçekleştirmesinin en önemli öğelerinden biridir. Ancak o, her ne kadar şiir yazarak bir söylem meydana getirmiş olsa da, bunların dolaşımında olması yönünde ayrıca bir çaba içerisinde bulunmaz. *Paterson*'ın şiirleri yaşayış biçimi daha çok kendisinden aldığı haz biçiminde işlenir. Şiirin oluş sürecini gösteren film, *Paterson*'ın edebi anlamda Chinaski'ye göre daha fazla bir kendini keşfediş içerir. Chinaski de yazarlığının henüz başındadır, ancak onun farkındalık seviyesi daha yüksektir ve söylemini edebi ortama aktarmak isteyecek iddiası bulunmaktadır. *Paterson*'ın Chinaski'den en önemli farkı kendilik ilişkisini gerçekleştirebilmek için yaşadığı çevreyi, işini, düzenli hayatını olumlu anlamda kullanıyor olmasıdır. *Paterson* düzenli hayatına devam etmektedir ve bu konuda herhangi bir değişim arzusu göstermemektedir. Şiirleri için beslediği ortam, ilişkilerinden kaçınmadığı toplum içerisinde, aynı zamanda iş ilişkileri sürerken gerçekleşir. Böylece *Paterson*, içinde bulunmaktan haz aldığı çevreyi kendi içinde yeniden düzenler, betimler ve bir söylem meydana getirir. Fakat filmde *Paterson*'ın edebi söyleminin bilgisinin yayılması için bir uğraş söz konusu değildir.

Sonuç olarak *Paterson*'ın etiğinin *tözünü* şiir yazmak olarak tespit edebiliriz. Ancak davranışlarının temel hareket noktası olarak şiir yazmanın yanında, *Paterson*'ın etiğinde duygusal bir boyut da söz konusudur. Onun davranışlarına yön veren ikinci temel unsur Laura'ya karşı beslediği aşktır. Aşk, *Paterson*'ın şiirleri için besleyici bir kaynaktır, yaşamı için temel bir düzenleyicidir. Etik *töz* olarak belirlenen aşk ve şiir temelinde şekillenen kendilik ilişkisinin amacı ise sahip olunan düzenli, huzurlu hayatın devam ettirilmesi olarak görülür. *Paterson*'ın *ethosunu* oluşturan şey, aşkla birlikte yürüttüğü *Paterson* kentindeki düzenli hayatını şiir yazarak devam ettirmektir.

Çağlar

Kaynakça

- BAYRAM, Ahmet Kemal (2018), "Foucault'nun Yöntemi: Hakikatin Söylemsel İnşasının Arkeolojisi ve Soykütüğü", Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi, 6 (2), s.217-230.
- BUKOWSKI, Charles (2016) Factotum, A. Pardo (çev), Metis Yayınları, İstanbul.
- CEYLAN, Can (2015), "Foucault ve İronik Özgürlük", Akademik Bakış Dergisi, 51, s.183-194.
- EROĞLU, Hülya Özçağlar (2016) "Foucault'nun İktidarları", Amme İdaresi Dergisi, 49 (2), s.39-54.
- FOUCAULT, Michel (2015), Seçme Yazılar 3, (4. Basım), Işık Ergüden ve Ferda Keskin (çev), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, s.198.
- FOUCAULT, Michel (2015a), Seçme Yazılar 4, (4. Basım), Işık Ergüden (çev), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, s.173.
- FOUCAULT, Michel (2016), Seçme Yazılar 1, (4. Basım), Işık Ergüden, Osman Akınhay ve Ferda Keskin (çev), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, s.92.
- FOUCAULT, Michel (2016a), Seçme Yazılar 2, (5. Basım), Işık Ergüden ve Osman Akınhay (çev), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, s.26-254.
- FOUCAULT, Michel (2017), Cinselliğin Tarihi, (Sekizinci Basım), (Hülya Uğur Tanrıöver (çev), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, s.132-332.
- FOUCAULT, Michel (2017a), Öznellik ve Hakikat, Sibel Yardımcı (çev), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, s.257, 259.
- GÜNDOĞDU, Hakan (Güz 2013), "Foucaultcu Eleştiri Nasıl Anlaşılmalı?", Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi, 21, s.37-54.
- HAMER, Bent (2005), Factotum, (Sinema Filmi).
- IŞIK, Sever (Bahar 2012), "Foucault'da İktidar, Özgürlük ve Direniş", Ekev Akademi Dergisi, 51, s.103-114.
- IŞIK, Sever (Bahar 2014), "Foucault'da Kendilik Etiği ve Sanat Yapıtı Olarak Yaşam", Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi, 17, s.101-116.

JARMUSCH, Jim (2016), *Paterson*, (Sinema Filmi).

URHAN, Veli (2010), Fikir Mimarları Dizisi-24 Foucault, Say Yayınları, İstanbul, s.249, 258, 259.

URHAN, Veli (2013), Michel Foucault ve Düşünce Sistemleri Tarihi, Say Yayınları, Ankara, s. 20-235.